

UYGUR HARFLİ OĞUZ KAĞAN DESTANI -METİN-AKTARMA-NOTLAR-DİZİN-TIPKIBASIM

Ferruh Ağca (2016), Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanı – Metin-Aktarma-Notlar-Dizin-Tıpkibasım, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 317 s. ISBN 978-975-456-139-5

Tuncer GÜLENSOY*

Dil Araştırmaları, Bahar 2017/20: 247-252

Oğuz Kağan Destanı ile 1960 yılında, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümüne başladığım yıl içinde tanıştım. Hocalarımızdan birisi olan Ord. Prof. Dr. Reşid Rahmeti Arat, Almanya'daki hocası Willy Bang-Kaup ile birlikte Türklerin bu büyük destanını Uygur harfli metinden okuyarak, Türkçeye aktarmışlar, 1936 yılında da İstanbul'da yayınlamışlardı. Arat Hoca, bu destanı bulursanız alıp okuyun deyince, ben de, Beyazıt'taki Sahaflar Çarşısı'nı günde iki kez dolaşmaya başladım. Beykoz'da oturduğum için, bir kez sabah fakülteye gelirken, bir kez de akşam üstü köprüye giderken. Sonunda bir gün bir sahafın vitrininde, başka kitaplar arasına sıkışmış "**Oğuz Kağan Destanı**"nı buldum ve o zamanın parası ile "1.- TL."ye satın aldım. Türkoloji'ye yeni başlamış bir genç olarak dilinden pek bir şey anlamıyordum ama o destanı yıllar boyu sakladım. Gün geldi, 1964 yılında Ankara Üniversitesi DTCF, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünü Türkolog olarak bitirdim. Sonra doktora, doçentlik ve profesörlük derken, kütüphanem de oldukça zenginleşti. 1) Uygur Harfli **Oğuz Kağan Destanı**; 2) Reşidüddin'in, "**Câmi'ü't-Tevârih**";(Bu eser, Zeki Velidi Togan imzası ile İstanbul'da Dr. Tuncer Baykara tarafından yayımlandı.) 3) Kemal Eraslan tarafından Türkiyat Mecmuası'nda yayımlanan "**Manzum Oğuznâme** (Uzunköprü nüshası)"; 4) Ebülğâzi Bahadır Han'ın "**Şecere-i Terâkime**"si; 5) **Dedem Korkut'un Kitabı**; 6) Cüveynî'nin "**Târih-i Cihânguşâ**"sını edindim ve okudum. 2016 yılı içinde Gazi Üniversitesinden Prof. Dr. Necati Demir de, Kazan ve Londra kütüphanelerinde yer alan iki farklı **Oğuznâme**'yi [tıpkibasımı ile birlikte] yayımlayarak bu kervana katıldı.

Elimizdeki "**Uygur Harfli OĞUZ KAĞAN DESTANI**" adlı eser, Erciyes Üniversitesi'nden dört yıl lisans öğrencim olan Doç. Dr. Ferruh Ağca tarafından bilimsel olarak yayına hazırlanmış ve Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü tarafından yayımlanmıştır.

Eser, "Giriş" bölüm ile başlamakta, "Oğuz Kağan Destanı Hakkında"; "Destanın Adı"; "Oğuz Adı"; "Oğuz Kağan Destanının Nüshaları"; "Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanı: Destanın Şekil Yapısı"; "Yazmanın Bulunduğu Yer"; "Yazmanın Özellikleri"; "Yazmanın Muhtevası"; "Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanı ile İlgili Çalışmalar" hakkında okuyucu ve araştırmacıya gerekli bilgiler verilmiş. Sayfa 15-16'da Uygur Alfabesi ile "**transliterasyon**" ve "**transkripsiyon**" işaretleri de yer almakta. Sayfa 17'de "Kısaltmalar ve işaretler" verilmiş.

* Prof. Dr., Emekli Öğretim Üyesi, t.gulensoy@gmail.com

“Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanının Yazım ve Dillik Özellikleri” (s.19-52); “OKD’nin Söz Varlığı” (s.53); “OKD’nin Yazılış Tarihi ve Ait Olduğu Çevre” (s. 53-61) başlıkları altında da çeşitli bilgiler verilmiş.

Daha sonra “METİN” (s. 63-104), “AKTARMA” (s. 105-123); “NOTLAR” (s.125-241); “DİZİN” (s.245-260); “Kısaltmalar ve Kaynaklar” (s.261-273); “Tıpkıbasım” (s. 277-317) bölümleri eserde yar almış.

Ancak aktarmada bazı problemler var ve ben şimdilik metin üzerinde durmayacağım; aktarma üzerinde duracağım. Ağca, “Notlar” bölümünde oldukça zengin bilgi vermekte; orada burada görülen ufak tefek yazılış hataları dışında pek fazla sorun yok.

Ben, bu Oğuznâme’yi yeniden kurgulayıp, notladığım için bütün tenkitlerimi burada göstermeyeceğim. Çünkü, bir derginin bir kitap tanıtması ve tenkidi için ayrılan sayfa sayısını oldukça geçmek gerekecek. İşte benim tespit edebildiğim farklı görüşler (Eğik çizgiden önceki aktarma Ağca’ya, sonraki bana aittir):

1/4: gözü *parlayıp* büyüdü / gözü çok parladı.

1/6: gözleri **kırmızı** / gözleri **al**

2/1: daha içmedi / daha fazla [=Uyg. *artukrak/pek çok*] içmedi.

2/2: konuşmaya başladı / *dile gelmeye* başladı.

3/3: *vahşi* hayvanlar (ve) / *yabani* [Uyg. *k(i)y(i)k*] hayvanlar

3/5-6: *Çok kötü* bir vahşi hayvandı / *Büyük kötü*....

4/ 2-3: O geyiği *söğüt dalı* ile ağaca bağladı / O geyiği *söğüt çubuğu* ile ağaca bağladı gitti.

[NOT: (Uyg.) *şol buğu-nı talnung çupuku birle ıgaç-ka bağladı kitti.* / *tal* (=söğüt)]

4/5:*canavarın* geyiği zapt ettiğini gördü. / gördü ki *canavar* geyiği alıyor (alıp durur.)

5/3: kargı ile *gergedanın* başına vurdu.../ kargı ile *canavarın* başına vurdu. [Not: Ağca hem *gergedan*, hem de *canavar* adlarını kullanmış.]

5/5-6: geldiğinde bir doğanın *canavarın bağırsaklarını* yemekte olduğunu gördü. / geldiğinde gördü ki bir doğan *canavarın İÇ ORGANLARINI* (=akciğer, karaciğer, yürek, dalak, bağırsak gibi organları; bunlara ‘sakadat’ da denir.) yemektedir.

5/9, 6/1-3: *benim kargım demir (gibi) olduğu için* (onu) öldürdü. Doğan, *canavarı yedi*; *benim yayım rüzgâr (gibi) olduğu için* yay (ve) okum (onu) öldürdü, dedi./ *benim kargım demirden olduğu için* (onu) öldürdü. *Canavarı doğan yedi*; (benim) yayım rüzgâr (gibi) olduğu için yay ve okum onu öldürdü, dedi.

8/9:ön tarafta bir ağaç gördü. Bu ağacın *kabuk boşluğunda* (9-1): bir KIZ vardı. (O kız) tek başına oturuyordu. / ..ön tarafta bir ağaç gördü. Bu ağacın **KOVUĞUNDA** bir kız vardı. (O kız) yalnız oturuyordu. [NOT: Ağca, aktarmada “*kabuk boşluğu*”; Sözlükte: “*ağaç kovuğu*” anlamlarını vermiş. İkincisi doğru olanıdır. (Cengiz Alyılmaz, “**GOBU**”**STAN’IN GİZEMİ. “KIPÇAK”lara Giden Yol**, Ankara 2016, Bitlis Eren Üniversitesi yay.) adlı eserde **GOB/GOV/KOV/GOBU/**

KOVUK vb. sözcükleri hakkında sayısız örnek bulunmaktadır.]

9/5-9: Onun dişleri inci gibiydi. Onu gören *veryüzünde herkesin*, sütün kımıza dönüşmesi (gibi),“eyvah ölüyoruz” demesi kadar güzeldi. / dişleri inci gibiydi. O kadar güzeldi ki **ÜLKEDEKİ** (=Uyg. *yir-ning*) **HALK** (=Uyg. *yilkün*) onu görse “ay ay ah ah! Ölüyoruz” diyerek süttten **KİMİZ** oluyorlar.

11/1-2: Halka emir gönderdi, (onlar da) *istişare* ettiler (ve) geldiler. (Oğuz Kağan) kırk **masa**, (2)ve kırk **masa** yaptırdı. / danıştılar.....kırk **masa** ve kırk **sıra** yaptırdı.

[NOT-1: 11/1’deki birinci **MASA** (=Moğolca:*şire*) ikinci “masa” da **SIRA** (=Çince: *banden*) olacaktır. Gözden kaçmış.]

[NOT-2: 11/7 ile 12/3 arasındaki mısralarda kafiye var. Aktarma şöyle olmalıdır:

(6)Ben sizlere

(7) oldum **KAĞAN**;

Alalım **YAY** ile **KALKAN**,

Damgamız (olsun) bize **BUYAN** (=şans),

Bozkurt olsun bize **URAN** (=nâra),

Demir mızraklar olsun **ORMAN**,

Av yerinde yürüsün **KULAN** (=yabani at)

İşte deniz işte **MÜREN** (<Moğolca: *deryâ, deniz*)

Güneş **TUĞ** olsun, gök **KORIKAN** (=çadır, dedi.)

15/4. hiçbir zaman dikkate almam” deyip emirlere itaat etmedi. / (3).....bunun sözlerini tutmam; beklerim” deyip, emirlere itaat etmedi.

15/7: saldırıp *bayrağını* aldı. /saldırıp *tuğlarını* alıp gitti.

17/2-7:*Bunun üzerine* Oğuz Kağan çadırını toplattı. Ordunun önünde *mavi* tüylü, *Mavi* yeveli büyük bir erkek kurdun yürüdüğünü gördü. / *Yine ondan sonra* Oğuz Kağan çadırını toplattı gitti. Gördü ki ordunun önünde **BOZ** tüylü, **BOZ** yeveli büyük bir erkek kurt yürüyüp gider.

17/9-18/1-3:*birkaç gün sonra* mavi tüylü, mavi yeveli bu büyük erkek kurt / *Bir nice günlerden sonra* boz tüylü, boz yeveli bu büyük erkek kurt...

19/1-4: *Halk kaygılandı*. Yakalamaca ve savaş öyle şiddetli oldu ki İdil Müren’in suyu *zincifre gibi tümüyle kırmızı oldu*. / *Halkın gönüllerinde çok fazla kaygı oldu*. Yakalamaca ve savaş öyle şiddetli oldu ki İdil Müren’in suyu *tümüyle kırmızı zincifre gibi oldu*.

19/8-9: Ordusuna çok fazla *cansız* ve canlı (**20/1-2**) ganimet kaldı. Urum Kağan’ın Uruz Beg denilen bir kardeşi vardı. / Ordusuna *çok fazla* [=Uyg. *kopulug*] *ölü* (ve) pek çok [=Uyg. *köp telim*; (*kop-köp-telim-ulg*= çok, fazla)] canlı ganimet kaldı. Urum Kağan’ın bir kardeşi vardı, Uruz Kağan derler idi.

19/6-8: (ve) ona şöyle dedi: “(bu) şehri *korumalısın* ve *şehri bizim için koruduktan sonra, savaştan sonra* gel” dedi. / “(bu) şehri *koruman gereklidir*. Sen de *savaşlardan sonra, şehri bizim için koruyup gel!*” dedi.

21/7-9: ...Babam öfkelenmişse (bu) benim *tercihim midir?* Senin emirlerine açıkça bağlı, sana namzet olurum. (22/1-4) bizim *bahtımız* senin *bahtın* olmuş, bizim *soyumuz* senin ağacının soyu olmuştur. / Babam öfkelenmişse (bu) benim rızam ile midir? Senin emirlerine açıkça bağlı olurum. (22/1-4) Bizim *KUTumuz* senin *KUTun* olmuş, bizim *soy-sopumuz* senin ağacının *soy-sopu* olmuştur.

23/6-9:Oğuz Kağan onu gördü ve “İdil’in suyundan nasıl geçerez?” dedi. Orduda iyi bir bey vardı, onun adı Ulug Ordu (24/1-5) Beg idi. Akıllı ...bir kişi idi. Gördü ki bu *ülkede* bir çok söğüt (ve) bir çok ağaç vardı. ağaçlar ağaçlarda yattı, geçti. Oğuz Kağan sevindi, güldü ve “Ey! sen burada bey ol Kıpçak adlı bey ol!” dedi ve buradan ayrıldı. / “İdil Irmağından nasıl geçerez?” dedi. Orduda bir iyi bey vardı, onun adı Ulug Ordu Bey idi. Akıllı (cesur) bir kişiydi. Gördü ki bu *yerde* pek çok *söğüt* ve pek çok *ağaç* var.....o ağaçları kesti, (**birbirine bağladı, salları yaptı.**)O ağaçların (*üzerinde* yattı, **İdil Suyunu**) geçti. Oğuz Kağan sevindi güldü ve dedi ki: “Ey (ULUG ORDU BEY)! Sen burada bey ol, KIPÇAK denilen bey sen ol!” dedi ve oradan ileri gittiler.

24/8-9, 25/1-2: Daha sonra Oğuz Kağan yine *mavi tüylü mavi yeleli* erkek kurt(u) gördü. Bu *mavi (renkli) kurt*, Oğuz Kağan’a “Şimdi / Oğuz Kağan yine *BOZ tüylü, BOZ yeleli* erkek kurt(u) gördü. Bu **BOZKURT (KÖK BÖRİ)**, Oğuz Kağan’a

26/1-4: Oğuz Kağan bir benekli *erkek ata* biniyordu. O erkek atı çok seviyordu. Bu erkek at yolda (giderken) gözden kaybolup kaçıp gitti. / Oğuz Kağan bir benekli AYGIRa biniyordu. O aygırı çok seviyordu. Bu AYGIR, yolda giderken (**Oğuz Kağan’ı sırtından atarak**) kaçıp gitti, gözden kayboldu.

26/4-6:Burada büyük bir dağ vardı. (O dağın) *üzerinde* (her zaman) don ve buz vardır. Onun tepesi soğuktan (dolayı) *bembeyazdır*. /Burada ULU bir DAĞ vardı. *Zirvesinde* [=Uyg. *üze üstünde*] DON (=tong) ve BUZ vardı. Dağın başı soğuktan *apak* idi. Bu yüzden onun adı **MUZ TAG** idi.

26/8-9, 27/1-5: Oğuz Kağan’ın atı MUZ TAG’ın içine kaçmıştı. Oğuz Kağan bundan (27/1-2) dolayı sürekli *çile* ve sıkıntı çekmişti. Orduda *çok cesur bir bey* vardı. O, darbelerden ve kargaşadan korkmazdı. /dolayı *eziyet* ve sıkıntı çekmişti. Orduda *bir büyük ve cesur bey kişi* [=Uyg. *Bir bidük kagas ir(=kişi) beg*] var idi. O kavga ve kargaşa (=Uyg. *Çalang bulang*) dan korkmazdı.

28/6-7: Bu evin duvarları altından, *pencereleri* [=Uyg. *tunluk*] de gümüşten yapılmıştı. /....

[NOT: Uyg. *tunluk*, Kırgızca: *tündük* sözcüğü (*tung/tün* ‘gece’ + *luk/dük*) sözcük ve ekinden oluşur. **TUNLUK/TÜNDÜK**, çadırın üstünde bulunan, havalandırma deliği olup, bir ip ile açılıp kapatılır. (#) biçiminde ağaçtan yapılmış olup, bugün Kırgız bayrağında görülür.]

30/1: Buraya Çürçet derlerdi. Büyük bir *memleketti*. /.....Büyük bir *ülke ve halk* [=Uyg. *yurt, ilkün*] idi.

31/2:halkına o kadar çok *ganimet* düştü ki / .. o kadar çok *cansız (ölü) ve ganimet* düştü ki

31/7-9:Bu kabiliyetli (kişi) bir *araba* yaptı. *Araba*(nın) üzerine cansız

ganimetleri koydu/bir **KAĞNI** yaptı. **KAĞNI**nın üzerine..... (KAĞNI) yı çektiler.

32/2-9: Başka *arabalar* da yaptılar. Bunlar *araba* giderken “*araba araba*” (diye) bağırıyor-lardı. Bundan dolayı onlara **KANGA** adı(nı) verdiler. // Başka **KAĞNI**lar da yaptılar. Bunlar, **KAĞNI** yürürken “**KANG KANG!**” diye ses çıkarıyorlardı. Bundan dolayı onlara **KANGA** adı(nı) verdiler. Oğuz Kağan **KANGA**’ları gördü, güldü ve o kişi(ye) dedi ki: “**KANGA** ile ölüyü canlı gibi yürütüyorsun, **KANGALIK** sana ad olsun, **KANGA** senin belgiliğin olsun” diye söyleyip gitti.

[**KAĞNI**, bütün parçaları ağaçtan yapılan bir tür taşıt aracı idi. Özellikle iki tekerleğini birbirine bağlayan orta ağaç, kağni yürürken “*kang! kang! kang!*” diye ses çıkarırdı. Kağninin sahibi, tekerleklerin döndüğü yere yağ sürerek, ağaçların yanmasını önlediği gibi kağnisinin özel bir ses çıkarmasını da sağlardı.]

36/8-9, 37/1-5: Ayrıca “Ey kağanım! Senin ömrün uzun olsun. Tanrı rüyamda her ne gösterdiyse gerçekleştirsin. Tanrı (bütün bu) ülkeleri senin boyuna bağışlasın.

41/1-6: (Oğuz Kağan) kırk kulaç (uzunluğunda bir) ağaç diktirdi. Onun tepesine bir *altın tavuk* koydu, *ayağına* (da) bir *beyaz koyun* bağladı. Sol yanına da kırk kulaç (uzunluğunda bir) *ağaç* diktirdi. Onun tepesine (ise) bir *gümüştavuk* koydu. (*Tavuğun*) *ayağına* bir *kara koyun* bağladı.! (Oğuz Kağan) kırk kulaç boyunda bir *direk (/sırık)* diktirdi. (O) direğin tepesine *altından (yapılmış) bir tavuk* (heykeli) koydu, (direğin) altına da bir *beyaz koyun* bağladı. Sol yanına (da) kırk kulaç boyunda bir *direk (/sırık)* diktirdi. Onun tepesine (ise) *gümüştan (yapılmış) bir tavuk* (heykeli) koydu. (*Direğin*) *altına* bir *kara koyun* bağladı.

Görüldüğü gibi, Ferruh Ağca, Uygur harfli Oğuz Kağan Destanı’nın “giriş” bölümü ile “yazım ve dillik özellikleri” bölümünde verdiği bilgi ve yaptığı yorumlarla bizlere yeni bilgiler aktarmış, eserin sonuna eklediği “Tıpkıbasım” ile de Türkologlara eserin aslını taşımıştır.

Ben bu eseri baştan sona üç kez okudum, sayfa kenarlarına notlar aldım; aktarmada görebildiğim yanlışlıkları bu kısa tanıtımda göstermek istedim. Yukarıda yaptığım yorumlar “bana” ait olup, eserin bütünüyle ilgili değildir. Ağca’nın yaptığı yorumlar da elbette ona aittir.

Eserin 55. sayfasının 2. paragrafındaki “*A. Şçerbak (1959) da Uygur harfli metnin yazılış tarihinin Uygurca olmadığını, metinde Moğolca özelliklerle birlikte başka Türk diyalektlerinin bulunduğunu belirttikçe metnin yazıldığı çevrenin Çağatay sahası olabileceğini düşünür.*” cümlesindeki altı çizgili kısımda bir düşme olabileceğine de işaret etmek istiyorum.

Bir de “Dizin”de bazı eksiklikler görülmektedir:

apak bembeyaz, ap ak 26/6 (yok)

aygıra terkek at 26/1, 2, 3, 27/7 (**aygır** değil, **aygıra** olacak; ek var)

bar- *gitmek* [**bargu**’dan önce olmalı]

bedü- (*bkz.bödü-*) *büyümek* 1/4 (yok)

bellüg namzet; aşikar [değil, **bellüg**, *bkz.billüg* olacak]

b. bol- 21/9, 33/7

billüg (bkz. **bellüg**) *iz, işaret* [NOT: **bellüg** madde başındaki tarifler aynı değil.]

b. bol- *açığa çıkmak, aşikar olmak* 21/9 (farklı tarif)

bödü- (bkz. **bedü-**) *büyümek* 1/4 (yok)

içegü *bağırsak* değil “*iç organlar*” olmalı. [NOT: **içegü** “*ciğerler, dalak, yürek, böbrek*” gibi bugün “*sakadat*” denilen organlar olmalı.] (s. 161’de **içegü** “*iç organlar*” olarak verilmiş.)

kabuçak kovuk 8/9 **ıgaç-nuñ kabuçakında** 8/9 [NOT: aktarmada: “*ağacın kabuk boşluğunda*” biçiminde verilmiş. “*ağacın kovuğunda*” olmalı.]

kop (bkz. **köp; ulug; telim; köp ulug; köp telim**) olmalı.

üncü (*Çin.*) *inci, mücevher* 9/5. olarak verilmiş.

[NOT: bk. Alimcan İneyet, “Türkçede ince Kaynaklı Gösterilen Bazı Kelimeler Üzerine: 1) ÇİN; 2) İNCİ; 3) KÖK; 4; TANRI; 5) TUĞ”, *III. Uluslar arası Türk Dil Kurultayı*, 1996, Ankara 1999, s.561-567.; “Türkiye Türkçesi İle Çincedeki Benzer Kelimeler Üzerine”, *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri*, Ankara 2007, s. 1399-1408; “Hanyu Wailaici Cidian’a Göre Çinceye Geçen Türkçe Kelimeler”, *Turkish Studies III/1*, Kış, 2008, s. 278-295.]